

JUDISK

K R Ö N I K A

MINNET AV FÖRINTELSEN

"Att föreviga en annan människa"

Vem bär ansvaret för minnet av Förintelsen?

Auschwitz & massturismens pris

I REBBENS FOTSPÅR - Sarah Sundberg besöker världens största konferens för kvinnligt judiskt ledarskap • MÖT AYELET SHAKED - Israels nästa ledare • MELLAN EXIL OCH TILLHÖRIGHET Maciej Zaremba i samtal med sin dotter

4
2018

ÅRGÅNG 86 • DECEMBER 2018
TEVET 5779 • PRIS 110 KR

BILDEN

Elisabeth Ohlson Wallin

”Blicken i ett porträtt är det allra viktigaste. Att få ögonen att se in i kameran på ett sådant sätt att du som betraktare vill stanna kvar. Det vi ser i ögonen säger mer än vad vi kan förklara. Kanske känner vi en förnimmelse av vad en människa har upplevt?

Vi säger att ett fotografi är att föreviga ett ögonblick, en människa.

Jag har aldrig känt så starkt att det var just att föreviga de överlevande som jag ville göra när jag tog dessa porträtt. En stark vilja att de som upplevde Förintelsen aldrig ska försvinna från oss. Vi kommer att känna oss ensamma utan er. Ett försök att hålla er kvar är att föreviga er.”

Elisabeth Ohlson Wallin, februari 2018
Ur utställningen ”ATT FÖREVIGA EN ANNAN MÄNNISKA”
Bajit, Stockholm

Elisabeth Ohlson Wallin har arbetat som fotograf sedan 1980. Hennes genombrott blev den omdiskuterade fotoutställningen Ecce Homo 1998. Elisabeth Ohlson Wallin är representerad vid bland annat Nationalmuseum i Stockholm.

Tamara Nussbaum befriades från Bergen-Belsen den 15 april 1945. Hon kom till Sverige i oktober samma år. I Stockholm fanns hennes mammas kusin. Hon kunde ha bosatt sig i Frankrike eller Israel där det också fanns släkt men Sverige verkade vara ett lugnare land. I handen håller hon ett fotografi av sin mamma.

Vi kapitulerar inte för mörkret!

Mörkret hade hunnit lägga sig när jag för några veckor sedan cyklade hem efter en underbar helg av judiskt lärande i Limmud Stockholms regi. Ny och fördjupad kunskap och känslan av att tillhöra en vidsynt och mångfacetterad gemenskap fyllde mig med energi trots att närmare en fjärdedel av programpunkterna faktiskt handlade om hat och hot mot judar.

Vår samtid är onekligen mörk.

För ett år sedan attackerade ett gäng maskerade unga män Göteborgs synagoga med brandbomber. Som tur var kom ingen till skada och nyligen dömdes några av uppgivarna till fängelse för hatbrott men samtidigt hävdades en av de dömdas utvisningsdom med hänvisning till att hans säkerhet inte kan garanteras eftersom domstolen antar att en svensk synagoga är en israelisk angelägenhet. Ett beslut präglad av antisemitiska förtecken och en mycket oroande signal till svenska judar: att attackera er kan mycket väl "belönas" med uppehållstillstånd.

I början av sommaren lades Judiska föreningen i Umeå ner på grund av hot och hat från de lokala nazisterna. Ett tydligt nederlag för svensk demokrati och rättssäende.

Under Almedalsveckan fick Nordiska motståndsrörelsen relativt fritt gå runt och hota vilket ledde till att seminarier avbröts och att oliktankande tystades eller valde att resa hem istället för att föra fram sitt budskap. Ett illavarslande hot mot yttrandefriheten.

I oktober brändes ett judiskt hem ner i Lund och nyligen avslöjades det att en antisemitisk chef på Karolinska Universitetssjukhuset i flera år trakasserat och förfördelat sina judiska läarkollegor, med ledningens goda minne.

Men vänta! Är det inte när judar trakasseras av kollegor och judiska hem sätts i brand som man packar sin väska och åker?

Men vart?

Var i världen idag är det egentligen så mycket bättre än här?

Hat mot judar, romer, mörkhyade, muslimer, flyktingar, oliktankande, homosexuella, nyinvandrade – den klassiska uppdelningen mellan ett "vi" och ett "dem" tycks ha spridit sig åt alla håll.

Lyckligtvis har vi en 5000-årig idétradition att falla till-

baka på. I den har sekler och cykler av bättre och sämre tider mejslat fram det entydiga budskapet: vi kapitulerar inte för mörkret!

CHANUKA ÄR EN CENTRAL del av det budskapet. Högtiden rymmer flera förklaringar. En del mer komplexa än andra. Den kanske mest kända förklaringen är den om hur en liten grupp judar besegrar de mäktiga grekerna och återtar templet i Jerusalem. När de ska återinviga templet upptäcker de att oljan som håller det eviga ljuset (G!d) vid liv bara räcker ytterligare en dag. Att hämta mer olja tar minst sju dagar och mirakulöst nog räcker oljan i hela åtta dagar istället för en.

Hillel och Shammai, två av den judiska idétraditionens mest kända rabbiner, diskuterar hur vi idag ska tända vår chanukaljusstake.

Shammai, som anses vara mer strikt och realistisk, menar att man ska tända *alla* chanukaljusen redan den första kvällen och sedan minska ljusen ett efter ett – precis som oljan, dag för dag, blev mindre.

Hillel, å andra sidan, menar att det inte är oljan som ska stå i centrum utan *miraklet* – att oljan trots allt räckte i åtta dagar. Därför ska ljusen i chanukian öka för var dag, i takt med att undret växer.

Den judiska traditionen väljer Hillels tolkning i frågan – ljuset och hoppet betonas framför den dystra verkligheten.

Den amerikansk-israeliska rabbinen David Hartman z"l sätter fokus på en annan mäktig lärdom när han frågar *varför* vi firar chanuka i åtta dagar?

Om det fanns tillräckligt med olja för att hålla ljuset levande en dag borde den dagen inte räknas som en del av miraklet, menar han, och chanuka borde firas i sju dagar. Men vi firar ändå åtta. Det måste alltså gömma sig ett annat mirakel här, som handlar om den första dagen, säger Hartman, och lär oss att miraklet inte alls hade med oljan att göra. Miraklet var att våra förfäder över huvudtaget tände ljuset den första dagen.

De tog risken att tända ljuset utan någon vetskap om hur länge oljan skulle räcka.

Att finna modet att ta risker för en bättre framtid när världen tycks mörk och oförutsägbar – det är chanukamiraklet.

När som helst nu välkomnar min familj en ny liten människa och Ricki Neuman kommer vikariera som chefredaktör under min föräldraledighet. Hör gärna av er till honom med tips och idéer.

På återseende under hösten 2019!

Anneli Rådestad

INNEHÅLL

Nr 4 • 2018

Omslaget:

Irène Thisner är
formgivare
och illustratör

10 VEM SKA bära minnet av Förintelsen? Reportage av Sarah Schulman

14 DE TILLBRINGADE krigsåren i Finland. Suzanne Gottfarb möter Anneliese och Birger Schapira

25 LÅT OSS inte definieras av Förintelsen. Kritik av Hannah Berlin

28 HAN VAR en konstnär åt konstnärer. Mattias Jersild minns art director Anders Wester

32 I REBBENS fotspår. Sarah Sundberg besöker världens största konferens för kvinnligt judiskt ledarskap

36 ANITA GOLDMAN intervjuar David Biale, redaktör för den ultimata boken om chassidismen

42 MICKEY GITZIN – Israels Fiende Nr. 1 eller sionismens affischnamn?

44 MÖT AYELET Shaked – Israels nästa ledare. Reportage av Yonit Levy

52 MELLAN EXIL och Tillhörighet Maciej Zaremba i samtal med sin dotter

58 "JAG BUGAR mig för livets mirakel". Maja Thrane möter poeten Gloria Gervitz

62 AMOS OZ om hur Hitler och Stalins skräckvälden förlorat sin effekt. Av Anneli Rådestad

65 ALFRED NOBEL – man av sin tid eller antisemitisk chauvinist? Ingrid Lomfors recenserar

**JUDISK KRÖNIKA
UTGES AV**

Stiftelsen Judisk Krönika

**CHEFREDAKTÖR OCH
ANSVARIG UTGIVARE**

Anneli Rådestad
Ricki Neuman (t.f.)
redaktion@judiskkrönika.se
tel: 08-660 70 62

GRAFISK FORM

Karl Gabor & Anneli Rådestad

REDAKTIONSÅRD

Anders Carlberg, Eva Ekselius,
Mikael Feldbaum,
Christina Gamstorp, Noa Hermele,
Ricki Neuman, Lizzie Oved Scheja,
Samuel Sjöblom, Nathalie Rothschild

ANNONSÄVDELNING

Thomas Wolff
tel: 031-28 50 95
mobil: 0708-580451
annons@judiskkrönika.se

**EKONOMI, ADMINISTRATION
OCH PRENUMERATION**

Dina Markovich
tel: 08-660 38 72 ons, fred.
administration@judiskkrönika.se
Prenumerationspris 440 kr/år
Utlandet 540 kr
Lösnummerpris 110 kr
Bankgiro 220-0244
Swish 1236333827

ADRESS

Box 5053, 102 42 Stockholm

HEMSIDA

judiskkrönika.se

Utkommer med 4 nr per år.
Nästa nummer: 17 april 2019
Manusstopp: 4 februari 2019
Tryckt hos Printall
Producerad av Gabor & Co
issn 0345-5580

Prenumeration ingår i medlemsavgiften
till Judiska Församlingen.

Citera oss gärna, men ange källan.

Förbehåll mot elektronisk publicering
måste meddelas av artikelförfattaren.

MEDARBETARE I DETTA NUMMER

**HANNAH
BERLIN** är
singer-songwriter
med Stockholm
som bas.

**KONSTANTY
GEBERT** är
journalist och
aktivist i Polen.

**ANITA GOLD-
MAN** är
författare och
skribent med
Skåne som bas.

**SUZANNE
GOTTFARB** är
författare och
skribent med
Stockholm som bas.

**ARNE
LAPIDUS** är
journalist
baserad i Tel
Aviv.

**INGRID
LOMFORS** är
överintendent för
Forum för levande
historia.

**RICKI
NEUMAN** är
författare och
journalist.

**SARAH
SCHULMAN** är
statsvetare och
skribent.

**SARAH SUND-
BERG** är
journalist med
New York som
bas.

**MAJA
THRANE** är
översättare och
litteraturkritiker.

ÖNSKA GOD JUL & GOTT NYTT ÅR MED JUDISK KRÖNIKA!

Beställ en årsprenumeration på judiskkrönika.se eller
fyll i talongen nedan och Swisha prenumerationsavgiften till
1236333827 eller sätt in beloppet på bankgiro: 220-0244.
Glöm inte att ange vem betalningen kommer ifrån.

GÖR SÅ HÄR: Klipp ut och sänd nedanstående talong till Judisk Krönika.

JA TACK, jag vill beställa en gåvoprenumeration på Judisk Krönika ett år (4 nr) för 440 kr (540 kr till utlandet)
GÄVOADRESS:

NAMN _____

ADRESS _____ POSTADRESS _____

JUDISK KRÖNIKA, BOX 5053, 102 42 STOCKHOLM TEL 08-660 38 72.

Vi ser till helheten

– allt under samma tak i två butiker.

FÄRGSÄTTNING

Våra kunniga inredare hjälper dig hitta den perfekta matchningen!

**SYSTRAR
& BRÖDER -
20%
FÖRSTÅS!**

Erik & Tony Mankowitz

Vi är ett familjeägt företag sedan 1976 som ger bästa service till såväl yrkesfolk som konsumenter. Vi har ett brett sortiment av garderoblösningar, tapeter, tyger och mattor från väletablerade tillverkare. Självklart har vi även färg i båda butikerna. Varmt välkommen in för inspiration och personlig konsultation!

VÅRA LEVERANTÖRER:

ABC FÄRGEKONOMI
Birger Jarlsgatan 65 Tel. 08.673 70 75
Öppet: Vard 6.30–18, lör 10–15
www.abcfargekonomi.se

BJÖRKLUND & WINGQVIST
Kungsholmstorg 10 Tel. 08.445 22 40
Öppet: Vard 9–18, tors 9–19, lör 10–15
www.b-w.se